

Psychology

- Novyi slovnyk...*, 2008 – Novyi slovnyk inshomovnykh sliv : blyzko 40000 sl. i slovopoluchen / L. I. Shevchenko, O. I. Nika, O. I. Khomiak, A. A. Demianok ; za red. L. I. Shevchenko. Kyiv : ARII, 2008. 672 s.
- Polishchuk*, 2005 – Polishchuk V. M. Kryza 7 rokov: fenomenolohiia, problemy : navchalnyi posibnyk. Sumy : VTD «Universytetska knyha», 2005. 118 s.
- Surmin*, 2006 – Surmin Yu. P. Maisternia vchenoho : pidruchnyk dlia naukovtsia. Kyiv : Navchalno-metodychnyi tsentr «Konsortsium z udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini», 2006. S. 38.
- Tatenko*, 2017 – Tatenko V. Metodolohiia subiektno-vchynkovoho pidkholu: sotsialno-psykholohichnyi vymir: monohrafiia. Kyiv : Milenium, 2017. 184 s.

УДК 159.923.378

DOI 10.31470/2308-5126-2019-43-1-142-150

Ольга Слободянюк,
*аспірантка кафедри психології
розвитку та консультування
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимир Гнатюка*

Olha Slobodianiuk,
*PhD student of the Department
of Developmental Psychology and
Counselling of Ternopil
Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University*

E-mail: ssolya92@gmail.com

ORCID 0000-0001-9392-199X

ДІАЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ВИТОКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Статтю присвячено визначенню сутнісних особливостей процесу діалогізації освіти. Підкреслено, що освітній процес потребує вдосконалення технологій навчання, введення інтерактивних методів тощо. Наголошено на тому, що сучасна освіта потребує переосмисленого застосування діалогу. Зазначено, що процес становлення особистості майбутнього фахівця у процесі освіти передбачає цілісне перетворення освітнього процесу: не лише зміну змісту та структури навчального матеріалу, але й створення ситуації професійно-особистісного самовизначення. Окреслено сутність та розширено застосування поняття «діалог», «діалог в освіті» через призму філософських концепцій. Обґрунтовано, що метод діалогу в освіті спрямований, у першу чергу, на створення специфічного освітнього середовища. Зазначено, що діалогічна форма навчання передбачає перетворення дії із монологічно замкнутої на рівні професійного покладання цілей і зовнішньої, стосовно навчальної дії студента, у спільну зі студентом пізнавальну діяльність. Проаналізовано поняття «навчальний діалог», яке часто зустрічається в літературі та зазначено, що його використання частково розкриває саму сутність діалогу. Обґрунтовано, чому навчальний діалог унеможливорює трансляцію знань через особистісний досвід, обмежує ресурси розвитку особистості. Зроблено висновки, що навчальний діалог у сучасній освіті – це зміст і форма пізнання, а створення єдиного освітнього простору реалізується через освітній діалог. Визначено освітній діалог як інноваційний простір суб'єкт-суб'єктної взаємодії, простір, де знання, насичені особистісними смислами, інтегруються крізь особистісний досвід. Доведено, що освітній діалог виступає інтегратором культури і цінностей, екзистенцією освіти загалом.

Ключові слова: діалог, діалогізація, суб'єкт, середовище освіти, освітній простір, освітній діалог.

The article addresses the definition of the essential features of the process of dialogue of education. The analysis of the educational process has shown the need not only for the improvement of teaching technology, the introduction of interactive methods, etc. The article emphasizes that modern

education needs a rethinking of the dialogue. It is noted that the process of formation of the personality of a future specialist in the process of education involves a holistic transformation of the educational process: not only the change of the content and structure of the educational material but also the creation of situations of professional and personal self-determination. The essence of the concept of «dialogue», «dialogue in education», is outlined through the prism of philosophical concepts that extend the understanding of its application. It is substantiated as a method of dialogue in education directed, first of all, to the creation of a specific educational dialogical environment. The dialogic form of learning involves the transformation of action from a monologue closed at the level of professional reliance on goals and external in relation to the student's learning activities in conjunction with the student's cognitive activity. Analyzed the concept of «educational dialogue», which is very common in the literature and noted that use partially reveals the very essence of dialogue. It is substantiated why the educational dialogue makes it impossible to translate knowledge through personal experience and meanings, restricting the resources of personality development. The educational dialogue in modern education is the content and form of knowledge. And the formation of a single educational space, which today is a recognized obvious, is realized through an educational dialogue. The educational dialogue is defined as the innovative space of the subject-subject interaction, space where knowledge of the saturation of personal meanings, is integrated through personal experience. It is believed that the educational dialogue is the integrator of culture and values, the existence of education in general.

Keywords: dialogue; dialogue; subject, educational environment; educational space; educational dialogue.

Постановка проблеми. Важливе місце у пошуках світоглядних орієнтирів сучасної людини належить освіті. Суспільство наповнюється новими цінностями у відповідності до реалій буття, а освіта виступає середовищем їхньої трансляції до кожної людини, модусом пояснення та прийняття.

В освітній практиці вищої школи склалася усвідомлювана багатьма суперечлива ситуація: з одного боку, в процесі навчання зберігається традиція панування монологу, а з іншого, – проявляється обмеженість такої організації освітнього процесу в умовах мінливої реальності. Це, насамперед, зумовлене трансляцією готових знань і вмінь, які є перешкодою професійного становлення особистості як фахівця. Діалогізація освітнього середовища сприяє створенню якісно нового простору взаємодії між викладачем і студентом, а також реалізації професійно-особистісного потенціалу майбутніх фахівців.

Підґрунтям розвитку повноцінного сприйняття студентами навчального матеріалу, засвоєння ними світоглядних, моральних, суспільних понять стають діалогічні форми навчання. Діалогічне навчання є спільною діяльністю викладача і студента, в основі якої лежить система суб'єкт-суб'єктних стосунків: «особистість-викладач» та «особистість-студент».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Донедавна, основним інструментом організації суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, формою особистісно орієнтованої освіти був навчальний діалог. Дослідження низки науковців дозволили визначити діалог як унікальний спосіб існування культури, середовище становлення ціннісно-сміслової сфери, спосіб реалізації евристичних методів, як особистісне й духовно-розвивальне спілкування, як духовний акт, як поле свідомо-рефлексивної

Psychology

активності (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, С. Белова, І. Бех, О. Бондаревська, А. Вербицький, О. Галицьких, В. Зінченко, М. Каган, З. Карпенко, М. Кларін, О. Климишин, С. Кульневич, Г. Кучинський, Л. Крившенко, С. Максименко, Г. Радчук, В. Слободчиков, О. Старовойтенко, М. Триняк, Т. Флоренська та ін.).

Проте аналіз освітнього процесу вищих закладів освіти показує, що студент, як і раніше, оволодіває лише пізнавально-інформаційним аспектом своєї майбутньої професійної діяльності. Невирішеність даної проблеми зумовлена тим, що відкритість у спілкуванні, орієнтація на ціннісну сферу та смислотворчий потенціал особистості не може бути забезпечено лише структурними змінами в змісті освіти. Процес діалогізації через використання навчального діалогу є лише частковим, орієнтованим більше на результат, залишаючи поза увагою глибинні зміни.

Як зазначає Г. Радчук, трансформація освіти, становлення особистості майбутнього фахівця в процесі вищої освіти передбачає якісне, цілісне перетворення освітнього процесу: «...не лише зміну змісту та структури навчального матеріалу, але і створення ситуацій професійно-особистісного самовизначення студентів із метою актуалізації смислових переживань та суб'єктного потенціалу загалом» [Радчук, 2017: с. 103]. Ми вважаємо, що саме такому перетворенню сприятиме освітній діалог – інноваційна гуманітарна технологія, сучасний освітній простір професійного становлення особистості.

Формулювання цілей статті. Тому, метою статті є теоретичний аналіз основних передумов становлення освітнього діалогу як гуманітарної технології, обґрунтування його сутнісних особливостей. Окрім того, ціллю є аналіз трансформації освітнього середовища в контексті діалогу: від навчального діалогу до освітнього діалогу.

Вклад основного матеріалу. На нашу думку, освоєння діалогічних технологій навчання ускладнено незгодженням філософських, епістемологічних і психологічних трактувань феномена діалогу.

Ми вважаємо, не варто розглядати діалог лише як розмову двох чи будь-якої кількості співрозмовників. Адже етимологія слова показує, що «діа» – означає «крізь», «через». Тобто «діалог» у буквальному перекладі можна розглядати як: розмова, слово, яке проходить через усіх співрозмовників.

В освіті діалог є не окремим прийомом або фрагментом навчального заняття, а складною єдністю, життєдайною формою освітнього процесу. У нашому розумінні, він осмислюється як неперервний універсальний простір перетворення особистості, як поле реалізації суб'єктного потенціалу людини.

Діалог як дієвий спосіб пізнання нового зародився в Стародавній Греції і криється в методі античного філософа Сократа, який порівнював свої прийоми з «повивальним мистецтвом» – маевтикою. Навчаючи своїх

учнів, Сократ допомагав їм «приводити у світ не фізичне дитя, а народжувати нові думки». До істинних суджень він спонукав їх саме через діалог. Шлях до остаточної відповіді мудрець прокладав із запитань: спочатку ставив загальне питання, після відповіді на нього пропонував уточнююче. Таким чином, у бесіді, що складалася із запитань і відповідей на них, народжувалося знання про «знаходження» знань.

Інтерес до діалогу не тільки як форми мислення, пізнання дійсності, а й як процесу спілкування виникає на початку ХХ століття. Вагомий здобуток у тлумачення та розуміння природи діалогу внесли праці М. Бубера, М. Бахтіна та В. Біблера.

М. Бубер розробив ґрунтовну концепцію діалогу, яку американський філософ М. Фрідман назвав «життям діалогу». Навіть свої ідеї М. Бубер викладає у формі діалогу, який виступає центральною ланкою його вчення і розглядається як сутнісна характеристика екзистенції людського буття. На думку філософа, істина народжується між людьми, які відкривають її в процесі діалогу. Діалог виступає не просто педагогічним методом або формою, а стає, на думку філософа, пріоритетним принципом освіти. Саме тому він досліджує проблему діалогу в трьох вимірах: діалог між людиною і Богом, діалог між людиною і людиною, діалог між людиною і світом. Діалог між людьми може існувати тоді, коли між ними встановлюється відкритість. Учений не ототожнює діалог і спілкування, а наголошує, що спілкування включає діалог як форму спілкування: «Для кожного з партнерів діалогу шлях до самого себе є не найкоротшим, а навпаки, довгим, таким, що проходить через партнера й через світ» [Бубер, 1995: с. 17]. Таким чином, діалогізм М. Бубера є універсальним, оскільки показує перехід діалогу з онтологічного плану в гносеологічний, соціальний, культурний, в контексті яких відбувається спільне породження взаємодій, обмін цінностями, смислами.

Значущий внесок у розвиток теорії діалогу належить М. Бахтіну. Філософ визначає діалог як спосіб взаємодії двох свідомостей та наголошує, що розуміння виникає в процесі зустрічі цих двох свідомостей. Ставлення до будь-якого предмета культури завжди є запитуванням і бесідою. Він вказує на те, що діалог та діалогічні стосунки – явище широкіше за своїм обсягом. Особистість не може жити поза межами спілкування, саме в цих стосунках вона цілісно детермінує та функціонує [Бахтін, 1979: с. 168].

За М. Бахтіним, свобода особистості – це її відповідальність ставати автором свого життя, а діалогічна природа особистості проявляється в її відкритості. Буття особистості, у такий спосіб, – це діалог особистостей, що розгортається в «царстві їхніх смислів і цілей» [Бахтін, 1979: с. 170].

За В. Біблером, діалог є не лише евристичним прийомом засвоєння монологічного за своїм змістом знання, а визначенням суті і смислу знання, діалогом культур, які спілкуються між собою навколо основних

Psychology

проблем буття, основних «точок подиву» людського розуму. Окрім того, це постійне спілкування у свідомості учня голосів поета (художника) і теоретика. Вступ у внутрішній діалог з образом культури (художнім твором, текстом) дозволяє суб'єктові зануритися в процес соціальних зв'язків у глибині свідомості, що, за В. Біблером, «є – в логічному плані – процес перетворення розгорнутих і порівняно самостійних «образів культури», її готових феноменів у культуру мислення, динамічну і розплавлену в «точці» особи. Об'єктивно розвинена культура отримує суб'єктне визначення» [Біблер, 1990: с. 98-112].

О. Старовойтенко, аналізуючи філософські концепції М. Бахтіна і М. Бубера, вибудовує систему Я–Інший як характеристику ситуації життєвого діалогу особистості. Так, конструктивність ідей М. Бахтіна полягає в «акцентуванні, по-перше, тілесної взаємодії суб'єктів, а також подій естетичного сприйняття і творчості в цій взаємодії; по-друге, етапів побудови і змісту образу Іншого-в-Я, реалізації його в різноманітних творчих продуктах, що задають час життя Іншого в культурно-ціннісному просторі; по-третє, закономірностей розвитку самопізнання і Я, за умови безпосередньої присутності Іншого» [Старовойтенко, 2013: с. 123].

О. Старовойтенко зазначає, що в філософії М. Бубера екзистенційна повнота ставлення до Іншого досягається за його здійснення у стосунках «Я–Ти», або діалогу, де «Я звертається до іншої особистості як обраної «мною», причетної суб'єктивно до «мого» життя, яка виступає «моїм» необхідним зовнішнім і внутрішнім співрозмовником» [Старовойтенко, 2013: с. 125].

Як бачимо, варіабельність пояснень сутності діалогу зумовлена не стільки проявом різних підходів до діалогу, скільки намаганням підійти якомога ближче до суті цього поняття.

У літературі часто в контексті освітніх процесів можна зустріти поняття «навчальний діалог». Науковець Г. Салащенко, досліджуючи та розглядаючи трактування даного поняття, визначає, що навчальний діалог представлений авторами як основний засіб духовного зростання особистості (Т. Флоренська); засіб духовного спілкування, обміну духовними цінностями та пробудження взаємного інтересу вчителя та учнів (В. Сухомлинський); форма розвитку індивідуально-неповторного мислення учня, засіб побудови суб'єкт-суб'єктних стосунків у дидактичному процесі (С. Курганов); як особливу за змістом форму спільної діяльності учнів і вчителя, взаємодію смислових позицій суб'єктів навчання щодо визначення, прийняття й розв'язання навчальної задачі, результатом якої є знаходження нового знання як власної точки зору (О. Кондратюк) [Салащенко, 2008: с. 9].

Крім того, діалог в освіті можна зустріти у формі «евристичного навчального діалогу» (А. Король, Л. Крившенко, М. Лазарєв, І. Проценко та ін.) Дослідники визначають його як своєрідну специфіку системи дій для організації запитальної діяльності студентів. Тобто, він є і способом

формування творчого мислення студента, і процесом отримання з наданих відповідей нових творчих знань. Основне завдання евристичного навчального діалогу науковці вбачають у навчанні студентів переосмислювати матеріал і добувати з нього необхідний освітній продукт. Так, І. Проценко зазначає, що «евристичний діалог у навчанні – це елемент міжсуб'єктної взаємодії, що утворює систему особистісно зорієнтованої евристичної освіти й охоплює основні складові освітньої ситуації, що націлена не тільки на формування змісту, мети, завдань, форм і методів навчання, систему контролю та оцінки, а й на формування діалогових професійно-творчих умінь та запитальної діяльності студентів у процесі фахової підготовки» [Проценко, 2013: с. 349].

Надбудову діалогізації освіти відображено крізь призму інтеркультурного діалогу. Вітчизняний дослідник М. Триняк пояснює його як сучасну дидактичну практику і констатувальний чинник мультикультурного суспільства, що зводиться до «культурного громадянства», синтезу національних смислів до потреб власного існування. Автор зазначає, що «якщо та чи інша національна культура переважно створює фундаментальні, системотвірні поняття, які багато в чому визначають сутність, зміст, завдання, мету, форми і методи системи навчання та виховання як національної, то концепція «глобального навчання» є спробою дати відповідь на виклики глобалізації» [Триняк, 2009: с. 180].

Аналізуючи наукові думки, можна сказати, що все таки в навчальному діалозі, евристичному діалозі частково реалізуються принципи гуманітаризації освіти. Основний акцент звертається на продуктивність навчання, на формування професійно-творчих умінь. Тобто, основне бачення спрямоване на результативність, ефективність, а в даному застосуванні не криється вирішення проблеми діалогізації освітнього середовища. Так, це дає деякі можливості реалізувати полісуб'єктний підхід. Проте, якщо згадати, що за Г. Дьяконовим діалог – «це і процес, і подія, і співбуття, і самотбуття», то саме ця самотбутність освіти залишається поза контекстом [Дьяконов, 2011: с. 4].

Лейтмотивом діалогу є суб'єкт-суб'єктне спілкування. У психолого-педагогічній літературі часто можна зустріти твердження про те, що діалог виконує виховну, розвивальну, навчальну функції. Навчальний діалог розуміється як процес навчання, засіб досягнення мети. Його можна трактувати як дидактичну діяльність, яка здійснюється в рамках освітнього середовища, де відбувається процес взаємодії суб'єктів освітнього процесу для досягнення розвивальної мети. А мета – це і є освіта загалом, освіта особистості, де набувається особистісний досвід, а освітній простір насичується особистісними смислами і цінностями.

Саме це є основою поняття «освітній діалог», яке вперше у своїй роботі висвітлила Г. Радчук. Вона зазначає, що суть освіти «...у створенні «образу світу і свого власного образу у цьому світі», а не лише у засвоєнні

Psychology

студентом дидактично перетвореного професійного досвіду» [Радчук, 2014: с. 265].

У нашому розумінні освітній діалог створює таке середовище, в якому педагог сприяє становленню внутрішнього діалогу особистості, а сам зміст освіти актуалізує ресурсний потенціал розвитку суб'єктів освіти.

Подібні тенденції можна спостерігати серед сучасних зарубіжних напрямів діалогізації освіти.

Науковець Р. Вегеріф, роботи якого присвячені дослідженню діалогічних теорій мислення і спілкування, зазначає, що «діалог – це не просто спосіб для суб'єкта отримати знання про світ, а також спосіб бути в світі» [Wegerif, 2013: p. 188].

Важливо виокремити поняття Р. Вегеріфа «діалогічний простір» як динамічне неперервне виникнення смислу [Wegerif, 2013: p. 189]. Тобто, він вважає, що освіта являє собою відкриття, заглиблення і розширення даного діалогічного простору із конкретними людьми, а також із «нескінченим Іншим».

Британський педагог Р. Александр в діалогічній парадигмі розглядає навчання як інтерактивний процес, коли знання не тільки передаються, але й співставляються та відтворюються. У результаті своїх досліджень культури і освіти, науковець зазначає, що перехід до діалогічної взаємодії відбувається дуже повільно, через наявну значну стереотипізацію монологічної взаємодії. Він це пов'язує не лише з тим, що монологічні методи домінують, але і з тим, що діалогічне навчання вимагає переорієнтації свідомості самого педагога [Alexander, 2015: p. 433].

Канадські дослідники К. Берейтер і М. Скардамалія розробили унікальну методіку діалогічного навчання, що ґрунтується на використанні комп'ютерних ресурсів. Фундаментом їхньої моделі діалогічного навчання є побудова знань, тобто створення нових знань всередині групи учнів з допомогою діалогу [Bereiter, Scardamalia, 2014: p. 40]. У даному випадку діалог розуміється як колективна форма побудови знань, завдяки якій кожен учень робить індивідуальний внесок у процес спільного пошуку відповіді у розв'язанні проблеми.

Програма американського науковця М. Ліпмана «Філософія для дітей», в основу якої покладено сократівські діалоги, використовує для їхньої організації стимульні тексти – притчі, які містять філософсько-світоглядні проблеми. Проблемна ситуація створює умови для творчості, оскільки вона не має готового рішення. Вчений зауважує, що: «освіта, має місце тільки тоді, коли учень бачить її смисл, коли відбувається розширення і заглиблення цього смислу» [Ліпман, 1996: с. 116]. Автор вказує, що педагог і учень з допомогою діалогу створюють той простір, у якому критично, рефлексивно осмислюються філософські, світоглядні, етнічні, гносеологічні проблеми.

Ми погоджуємося з думкою Є. Матусова, що всі концепції розуміння сутності діалогу можна поділити на дві групи – інструментальні

та онтологічні [Matusov, Lemke, 2015]. Інструментальний підхід характеризується тим, що діалог розуміється як ситуація вербального спілкування між суб'єктами взаємодії, як метод чи стратегія навчання. В основі онтологічного підходу покладено філософські теорії М. Бахтіна, М. Бубера, В. Біблера, М. Гайдеггера, Е. Левінаса, відповідно до яких, як зазначалося вище, діалог є способом існування, буття людини. Ядро суб'єктивної взаємодії – у взаємозбагаченні кожного учасника даного процесу.

Тобто, можна стверджувати, що якщо інструментальний підхід відображається у підготовці до життя, то онтологічний – це і є життя, його сутність.

Аналізуючи освіту як процес становлення особистості, ми вважаємо, що вона, найперше, покликана допомогти людині віднайти себе, вибудувати свій власний світ цінностей. Освітній процес, побудований на діалозі – безперервний процес, має незавершений характер. Саме в освітній взаємодії відбувається глибинний процес змін, суб'єктивізація внутрішнього досвіду, «опанування світу учасниками діалогу» (П. Фрейре).

Висновки. Отже, діалог виходить за межі суб'єкт-суб'єктного спілкування, одночасно відбуваються процеси актуалізації та інтеграції особистості. На нашу думку, реалізуючи сучасні принципи гуманітаризації освіти, освітній діалог створює саме той необхідний простір взаємодії суб'єктів, актуалізуючи при цьому процеси смислотворення.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що подальший процес розгортання освітнього процесу як діалогічного виходить за рамки навчального діалогу. Навчальний діалог у сучасній освіті – це зміст і форма пізнання. А створення єдиного освітнього простору, що на сьогодні є визнаною очевидністю, реалізується через освітній діалог. Саме освітній діалог є інтегратором культури і цінностей, екзистенцією освіти загалом. Створення умов для його розвитку постає ціллю сучасної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Бахтин, 1979 – Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1979. 423 с.
- Библер, 1990 – Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: Два филос. введения в двадцать первый век. Москва : Политиздат, 1990. 414 с.
- Бубер, 1995 – Бубер М. Два образа веры. Москва, 1995. 464 с.
- Дьяконов, 2011 – Дьяконов Г. Психологія діалогу: екзистенційно-онтологічний підхід. *Соц. психологія*. 2011. № 6. С. 3–13.
- Липман, 1996 – Липман М. Становление мыслительных навыков с помощью философии для детей. Философия для детей. Москва : ИФРАН, 1996. С. 113–146.
- Проценко, 2013 – Проценко І. І. Евристичний діалог у формуванні професійно-творчих умінь майбутнього вчителя. *Професійно-творча самореалізація майбутнього педагога в інноваційній освіті : монографія*. Суми : Сум. ДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. 386 с.
- Радчук, 2014 – Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи : монографія. Вид. 2-ге, розш. і допов. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.

Psychology

- Салащенко, 2008* – Салащенко Г. М. Дидактичні умови організації навчального діалогу «вчитель-учень» у процесі вивчення гуманітарних дисциплін в загальноосвітній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Кривий Ріг, 2008. 24 с.
- Старовойтенко, 2013* – Старовойтенко Е. Б. Возможности Я в отношении к Другому: герменевтика и рефлексия. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2013. № 10 (4). С. 121–143.
- Триняк, 2009* – Триняк М. В. Интеркультурный диалог у контексті національної системи освіти та виховання. *Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. пр.* Київ, 2009. № 80. С. 177–185.
- Alexander, 2015* – Alexander R. Dialogic pedagogy at scale: obliqueperspectives. *Socializing intelligence through academic talk anddialogue*. 2015. Pp. 429–440.
- Bereiter, Scardamalia, 2014* – Bereiter C., Scardamalia M. Knowledge building and knowledge creation: One concept, two hills to climb. In S. C. Tan, H. J. So, J. Yeo (Eds.) *Knowledge creation in education*. Singapore : Springer, 2014. Pp. 35–52.
- Matusov, Lemke, 2015* – Matusov E., Lemke J. Values in dialogic pedagogy. *Dialogic Pedagogy: An International Online Journal (ISSN:2325-3290)*. 2015. Vol 3. URL: <http://dpi.pitt.edu/ojs/index.php/dpi/article/view/141/79>.
- Wegerif, 2011* – Wegerif R. Towards a dialogic theory of how children learn to think. *Thinking Skills and Creativity*. 6 (3). 2011. Pp. 179–190.

REFERENCES

- Bakhtin, 1979* – Bakhtin M. M. Estetika slovesnogo tvorchestva. Moskva : Iskusstvo, 1979. 423 s.
- Bibler, 1990* – Bibler V. S. Ot naukoucheniya – k logike kultury: Dva filos. vvedeniya v dvadcat pervyj vek. Moskva : Politizdat, 1990. 414 s.
- Buber, 1995* – Buber M. Dva obraza very. Moskva, 1995. 464 s.
- Diakonov, 2011* – Diakonov H. Psykholohiia dialohu: ekzystentsiino-ontolohichni pidkhid. Sots. psykholohiia. 2011. № 6. S. 3–13.
- Lipman, 1996* – Lipman M. Stanovlenie myslitelnykh navykov s pomoshchyu filosofii dlya detey. Filosofiya dlya detey. Moskva : IFRAN, 1996. S. 113–146.
- Protsenko, 2013* – Protsenko I. I. Evrystychnyi dialoh u formuvanni profesiino-tvorchykh umin maibutnoho vchytelia. *Profesiino-tvorcha samorealizatsiia maibutnoho pedahoha v innovatsiinii osviti : monohrafiia*. Sumy : Sum. DPU imeni A. S. Makarenka, 2013. 386 s.
- Radchuk, 2014* – Radchuk H. K. Aksiopsykholohiia vyshchoi shkoly : monohrafiia. Vyd. 2 he, rozsh. i dopov. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, 2014. 380 s.
- Salashchenko, 2008* – Salashchenko H. M. Dydaktychni umovy orhanizatsii navchalnoho dialohu «vchytel-uchen» u protsesi vyvchenniia humanitarnykh dystsyplin v zahalnoosvitnii shkoli : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.09. Kryvyi Rih, 2008. 24 s.
- Starovojtenko, 2013* – Starovojtenko E. B. Возможности Ya v otnoshenii k Drugomu: germenevtika i refleksiya. *Psikhologiya. Zhurnal Vyshej shkoly ekonomiki*. 2013. № 10 (4). С. 121–143.
- Tryniak, 2009* – Tryniak M. V. Interkulturnyi dialoh u konteksti natsionalnoi systemy osvity ta vykhovannia. *Multyversum. Filosofskiy almanakh : zb. nauk. pr.* Kyiv, 2009. № 80. S. 177–185.